

בת יפתח בפרשת בחוקותי

מים ראשונים: בעקבות נטייתנו להביא מדברי הנביאים ולקשרם לפרשת השבוע, באמצעות הפטרת השבת או כל קשר אחר, נדון הפעם בפרשת יפתח, יותר מדויק פרשת בתו של יפתח, שופטים פרק יא. והגם שסיפור זה נקרא בהפטרת פרשת חוקת (בפרט לשיטת התימנים שקוראים את פרק יא במלואו), יש לה קשר מעניין לפרשת השבוע שלנו, אשר יובהר בהמשך הדברים.

כָּל חֶרֶם אֲשֶׁר יִחָרֵם מִן הָאָדָם לֹא יִפְדֶּה מוֹת יוֹמֵת: (ויקרא כז כט).¹

רש"י על הפסוק

כל חרם אשר יחרם מן האדם וגו' - היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי, לא אמר כלום.

מות יומת - הרי הולך למות, לפיכך לא יפדה אין לו לא דמים ולא ערך.²

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מס' דנדיקין פרשה י

"אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו" ... וכן מצינו שאין נותנין פדיון למומתין בידי אדם בכל מקום. חייבי מיתות בית דין אין להן פדיון, שנאמר: "כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת".³ אבל כאן, "ונתן פדיון נפשו". רבי ישמעאל אומר: בוא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם על בשר ודם. שאדם קונה את עצמו בממון מידי שמים, שנאמר: "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם", ואומר: "איש כסף נפשות ערכו" (מלכים ב יב ה), ואומר: "כופר נפש איש עשרו" (משלי יג ח).⁴

רמב"ן ויקרא פרק כז פסוק כט

המחרים מן האדם שאינו שלו, כגון הנלחמים על אויביהם ונודרים נדר: "אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם" (במדבר כא ב) ... שכל מלך בישראל או סנהדרין גדולה במעמד כל ישראל שיש להם רשות במשפטים, אם יחרימו על עיר להלחם עליה, וכן אם יחרימו על דבר, העובר עליו חייב מיתה. והוא חיובן של אנשי יבש גלעד, ושל יהונתן שאמר לו אביו: "כה יעשה אלהים וכה יוסיף כי מות תמות יונתן" (שמואל א יד מד), ומהיכן נתחייבו אלו מיתה מן הדין חוץ מן המקום הזה.⁵

ויקרא רבה סוף פרשה לז - סוף מדרש ויקרא רבה

¹ ובפסוק הקודם: "אך כל חרם אשר יחרם איש לה' מפל אשר לו מאדם ובהמה ומשדה אחרתו לא ימכר ולא יגאל כל חרם קדש קדשים הוא לה'".

² רש"י מסכם כאן את הגמרא במסכת כתובות לז ע"ב (ואת המקבילה במסכת ערכין ו ע"ב). חז"ל לומדים מהפסוק שלנו שתי הלכות. האחת, שאדם שיצא דינו למיתה אין לו "ערך" - אי אפשר לנדור ולומר "ערכו עלי". והשנייה, שאדם שיצא דינו למיתה אין לו פדיון - אי אפשר להמיר את עונשו בממון. לשתי ההלכות הנלמדות מפסוק זה, יש אליבא דרש"י, בסיס רעיוני משותף: אדם שהתחייב מיתה אין לו ערך. מבחינת התורה והחברה האנושית הוא כבר לא קיים, אפילו שטרם הומת פיסיית. ומה נעשה עם הפסוק הקודם? מסביר רש"י שהפסוק הקודם מדבר במי שמקדיש עבדו או אמתו הכנענים לבית המקדש. ראה דבריו שם.

³ הגמרא בכתובות לז ע"ב הנ"ל לומדת דין זה מהפסוק בספר במדבר לה לא, בו נאמר במפורש: "ולא תקחו כופר לנפש רוצח - דאמר רחמנא: לא תשקול ממונא מיניה ותפטריה מקטלא" (וגם לא להקל בעונשו ולתת לו גלות במקום מיתה: "לא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו למה לי? דאמר רחמנא: לא תשקול ממונא מיניה ותפטריה מן גלות"). אך המכילתא מעדיף את הפסוק שלנו למרות שלומדים ממנו גם הלכות אחרות. כך או כך, הכסף לא יענה הכל (שלא כקהלת י ט).

⁴ ר' ישמעאל דן בפסוק בפרשת משפטים בעניין כופר נפש למי ששורו הרג אדם (מקרה א), מעמת אותו מול הפסוק "שלנו" ממנו לומדים שמי שחויב במיתה ע"י בית דין אינו יכול לפדות עצמו בממון (מקרה ב) ומסכם את דבריו בדרשה אגדית הדנה במצוות מחצית השקל ובתורמה לבדק הבית שהם "כופר נפש" כלפי שמים (מקרה ג). ההבדל בין מקרה ב ו-ג הוא ברור. זה "בדיני אדם" וזה "בדיני שמים". מקרה א, לעומת זאת, הוא מיוחד משום שהוא "בדיני אדם" (אדם נהרג ע"י רכושו של אדם אחר), בדומה למקרה ב, אבל נותנים לו אפשרות של פדיון נפש דוגמת מקרה ג. וזה נושא נכבד שיש לדון בו בפעם אחרת. גם מקרה ג, שלכאורה כולו בין האדם למקום, אינו כל כך פשוט. ראה מדרש במדבר רבה יב ג: "ג' דברים שמע משה מן הקב"ה והרתיע לאחוריו. כיון שאמר לו: ונתנו איש כופר נפשו, אמר משה: מי יוכל ליתן כופר נפשו? עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב ד) ועדיין אינו מגיע, שנאמר: אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם (תהלים מט)". ראה דברינו [כופר נפש](#) בפרשת שקלים.

⁵ לפי שיטת רמב"ן הפסוק שלנו מדבר בכוח המיוחד שניתן לסמכות המרכזית בחיי העם, מלך וסנהדרין, במצבים מיוחדים, והוא: החרמה, עד כדי גזר דין מוות, של כל מי שמשתמש ומוציא עצמו מן הכלל בשעת חירום, כגון אנשי יבש גלעד שלא באו למלחמת פילגש בגבעה (שופטים כא), וכמובן החרמת האויב עצמו שיש להילחם בו ללא פשרות. רמב"ן מדגיש שפירוש זה איננו עומד בסתירה לפירוש חז"ל שהבאנו לעיל ושאפשר ללמוד מהפסוק, כמו מפסוקים רבים אחרים בתורה, מספר הלכות שונות. וכך הוא מסכם את שיטתו יחד עם שיטת חז"ל: "ולדעת רבותינו ז"ל יתכן שיהיה הכתוב הזה כולל דברים רבים ... דין המעריך מחויבי מיתה, ודין מי שמחרימים אותו בעת הכיבוש כמו שאמרנו, והעובר על החרם של בית דין הגדול או של מלך ישראל כעניין מעשה שאול". כך גם מסכם בעל ספר החינוך, אשר מסכים עם שיטת רמב"ן, במצווה שזו (מצווה שנה במהדורת שעוועל) לדון בדיני חרמים: "ואף על פי שיש בכתוב מדרשות רבים, שבעים פנים לתורה, וכולם נכוחים למבין".

ארבעה פתחו בנדרים. שלושה שאלו שלא כהוגן והשיבם הקב"ה כהוגן ואחד שאל שלא כהוגן והשיבו המקום שלא כהוגן. ואלו הם: אליעזר עבד אברהם ושאלו ויפתח וכלב.⁶ ... יפתח שאל שלא כהוגן, שנאמר: "והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי".⁷ אמר הקב"ה: אילו יצא גמל או חמור או כלב, היית מעלהו עולה לפני? והשיבו הקב"ה שלא כהוגן וזימן לו את בתו.⁸

ולא היה יכול להתיר את נדרו ולילך אצל פנחס? אלא אמר יפתח: אני מלך ואלך אצל פנחס? ופנחס אמר: אני כהן גדול ואלך אצל עם הארץ זה? בין זה לזה נספתה אותה עלובה.⁹ המשל אומר: בין המיילדת לילדת הלך בין הדוויה.¹⁰ ושניהם נתחייבו בדמיה: פנחס נסתלקה ממנו רוח הקודש ... יפתח נישול אבר אבר ונקבר ...¹¹ ר' יוחנן וריש לקיש. ר' יוחנן אמר: דמים היה חייב ליתן וליקרב על גבי המזבח. ר' שמעון בן לקיש אמר: דמים לא היה חייב, ששנינו: אמר על דבר שראוי ליקרב על גבי המזבח, יקרב ע"ג המזבח. דבר שאינו ראוי ליקרב על גבי המזבח, לא יקרב ע"ג מזבח. ולא עוד, אלא אפילו קדושת דמים אין לו.¹²

המשך רמב"ן לעיל

וזה היה טעותו של יפתח בבתו, כי חשב כאשר חרם נגיד ישראל חל וקיים להמית אנשים או העובר על חרמו חייב מיתה, כן אם נדר בעת מלחמה לעשות מאיש או אנשים זבח יחול הנדר. ולא ידע כי חרם המלך והסנהדרין חל על המורדים לכולתם או על העובר גזירתם ותקנתם, אבל לחול הנדר לעשות עולה מדבר שאין ראוי לה' חס וחלילה. ולכך אמר בבראשית רבה (ס ג) שאפילו הקדש דמים לא היה חייב ונענש בדמה.¹³

⁶ ראה במדרש שם בקטע שהשמטנו שלשלושה מהם, אליעזר כלב ושאלו, זימן הקב"ה כהוגן. אבל המדרש מבקר גם אותם. ראה מקבילה זוהר בבראשית רבה פרשת חיי שרה (ס ג). אבל במקבילה בגמרא תענית ד ע"א יש רק שלושה וחסר שם כלב. ראה גם בראשית רבה בפרשת ויצא בנדר של יעקב: "ארבעה הם שנדרו: שנים נדרו והפסידו ושנים נדרו ונשתכרו". ושם נמנים: יעקב, יפתח, חנה ובני ישראל. ראה דברינו **איש כי ידור נדר לה'** בפרשת מטות וכן **נחש אליעזר** בפרשת חיי שרה.

⁷ האם במקרא עצמו (ללא המדרש) יש משחק מלים, "בית" - "בת"?

⁸ המדרש לבטח בא לבקר כאן את יפתח על שנדר שלא כהוגן ובפזיזותו מעד בלשונו, אבל בכך הוא אולי מרמז גם לפיתרון. אילו באמת היה יוצא גמל, כלב או חמור, מה היינו עושים? היינו מעלים תמורתו, פודים אותו וכו', אז למה לא יחול אותו פיתרון גם על בת יפתח?

⁹ השווה משחקי כבוד אלה עם משחקי הכבוד שהיו בין חזקיהו וישעיהו, כמתואר בגמרא ברכות י ע"א: "אמר רב המנוא: מאי דכתיב: מי כהחכם ומי יודע פשר דבר? מי כהקב"ה שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים, בין חזקיהו וישעיהו. חזקיהו אמר: ליתי ישעיהו גבאי, דהכי אשכחן באלהו דאזל לגבי אחאב, שנאמר: וילך אליהו להראות אל אחאב. ישעיהו אמר: ליתי חזקיהו גבאי, דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע. מה עשה הקב"ה - הביא יסורים על חזקיהו, ואמר לו לישעיהו: לך ובקר את החולה: שנאמר: בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא". וכאן, גם הקב"ה לא מתערב, ולא מפשר או מגשר במשחקי כבוד אלה ולא מציל את הנערה.

¹⁰ אם יותר לנו ל"שפץ" קמעה, היינו מציעים את הביטוי: בין המיילדת לילדת הלך הילד.

¹¹ מכאן נראה שהביקורת על יפתח כמנהיג ופנחס כבעל הסמכות הרוחנית, היא מאוזנת, אולי אפילו מחמירה עם יפתח יתר על פנחס, על פי העונש שקיבל. אך ראה בירושלמי יומא פרק א הלכה א ביקורת מפורשת על פנחס: "לפנים ה' עמו (דברי הימים א ט כ) - בימי זימרי מיחה, בימי פילגש בגבעה לא מיחה". וכן בילקוט שמעוני שופטים רמז סח, הדין במעשה פילגש בגבעה, אך מתייחס לאירועים אחרים שבספר שופטים: "יפתח נדר והפסיד בתו, ישראל נדרו ונשתכרו, שנאמר: וידר ישראל נדר, חנה נדרה ונשתכרה, שנאמר: ותדור נדר ותאמר, יפתח הגלעדי נדר דבר שלא כהוגן, להעלות בתו על גבי המזבח, נתקבצו אליו אנשי אפרים לעשות עמו מריבה גדולה. היה לפנחס שיאמר להם: להתיר את נדרו לא באתם, אלא לעשות מריבה באתם! אלא הוא לא מיחה בבני אפרים והוא לא התיר את נדרו ליפתח. יושב על כסא שופט צדק יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, אחר ששם זה נפשו בכפו ובא להציל את ישראל מבני עמון ומואב ובאו לעשות עמו מריבה! מיד עמד והרג מהם שנים וארבעים אלף, שנאמר: אמר נא שבולת ואמר סבולת, זה לשון עבודה זרה כאדם שאומר לחברו: שא בל. ומי הרג אותם? פנחס, שהיה ספק בידו למחות ולא מיחה, ולהתיר לו נדרו ליפתח ולא התיר". משם הוא ממשיך לאחירתם של זקני בית דין בעניין פילגש בגבעה ולכלל כל ישראל ערבים זה בזה: "מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה. אם תאמר אותם שנים ושבעים אלף שנהרגו בגבעת בנימין מפני מה נהרגו? היה להם לסנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס בן אלעזר עמהם שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם ויגביהו בגדיהם למעלה מארכובותיהם ויחזרו בכל עירותיהם של ישראל, יום אחד ללכיש, יום אחד לעגלון, יום אחד לחברון, יום אחד לבית אל, יום אחד לירושלים, וילמדו אותם דרך ארץ בשנה, בשתיים, בשלש, בארבע, בחמש, עד שיתישבו ישראל בארצם ... הם לא עשו כן אלא כיון שנכנסו ישראל לארצם, כל אחד ואחד רץ לכרמו ולזיתו ואומר שלום עלי נפשי שלא להרבות הטורח". ראה דברינו **בימי שפוט השופטים** במגילת רות. וראה גם דברינו **כל ישראל ערבים זה בזה** בפרשת זו.

¹² נראה שאנשי אותו הדור פירשו את הפסוק "כל חרם אשר יחרם מהאדם לא יפדה" כפשוטו, שמי שנודר או מחריס אדם - אותו אדם ימות. וזה הקשר של בת יפתח, לפרשת בחוקותי. ולפי איך שאנחנו מבינים את הפסוק, בשיטת חז"ל ורמב"ן, הם טעו טעות קשה וטרגית. לפי ר' יוחנן יש כאן רק חוב כספי להקדש וצריך היה להביא קרבן בתמורה ולפי ריש לקיש אפילו זה לא. אין כאן כלום. ובכל מקרה, יכלו להתיר את הנדר. אגב, ה"שנינו" אליו מתכוון ר' ריש לקיש הוא כנראה במסכת **תמורה** פרק ה משנה ו: "אם אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר כלום. הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהם עולה". ור' יוחנן סבור שהנדר של יפתח הוא כאילו אמר: מי שיצא מדלתי ביתי הרי הוא לעולה.

¹³ אם כבר יש בעיה, ממשך רמב"ן שם ואומר, הרי זה המקרה של יונתן ושאלו כאשר שאל משביע את העם לא לאכול עד תום המלחמה ויונתן טועם מייערת הדבש (שמואל א פרק יד). כי זה באמת מקרה של חרם תוך כדי מלחמה. אך שם פתרו את הבעיה: "ויפדו העם את יונתן ולא מת, כי כלפי מה שאמרה בו תורה לא יפדה מות יומת, אמר שם ויפדו העם את יונתן ולא מת, כי בעבור שאירע נס על ידו ידעו כי בשוגג עשה". במקרה של בת יפתח, אין שום בעיה והם פשוט טעו.

ואל תהיה נפתה בהבלי רבי אברהם (אבן עזרא) האומר כי פירוש והעליתיהו עולה ... שיהיה פרוש מדרכי העולם לעמוד לשרת בשם ה' בתפלה והודות לאלהים ... ועשה בית לבתו מחוץ לעיר והתבודדה שם וכלכלה כל ימיה ואיש לא ידעה והיתה בתו צרורה. ואלה דברי רוח ... אבל יהיה כמו שמואל שאמרה אמו "ונתתיו לה" (שמואל א א יא) והיה משרת בבית ה', לא פְּרוֹשׁ. וכפי משפטי התורה אין ביד האדם שידור ביוצאי פתח ביתו שיהיו פרושים, כאשר אין בידו להעלותם עולה.¹⁴

מדרש תנחומא (בובר) פרשת בחוקותי סוף סימן ז'¹⁵

"איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה' " (ויקרא כז א) – זהו שהכתוב אומר: "פרי צדיק עץ חיים ולקוח נפשות חכם" (משלי יא ל) - זה התורה, שמתוך שהוא בן תורה הוא לומד היאך לקוח נפשות ... וכן אתה מוצא ביפתח הגלעדי, מפני שלא היה בן תורה איבד את בתו. אימת? בשעה שנלחם עם בני עמון ונדר, שנאמר: "וידר יפתח נדר לה', והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי". באותה שעה כעס עליו הקב"ה, אמר הקב"ה: אילו יצא מביתו כלב או חזיר או גמל יקריב לפני? זימן לו הקב"ה בתו, שנאמר: "והנה בתו יוצאת לקראתו"¹⁶... והלוא פנחס היה שם, והוא אמר "לא אוכל לשוב"¹⁷ אלא פנחס אמר: אני כהן גדול בן כהן גדול, אשפיל עצמי ואלך אצל עם הארץ? ויפתח אמר: אני ראש שבטי ישראל, ראש הקצינים, אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט? מבין שניהם אבדה ההוא עלובה, ושניהם נתחייבו בדמיה ...¹⁸

אמרה לו בתו: אבי, שמא כתיב בתורה שיקריבו נפשות בנייהם על גבי המזבח? והלוא כתיב: "אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן" - "מן הבהמה" ולא מן בני אדם.¹⁹ אמר לה: בתי, נדרתי "והיה היוצא וגו' ". אמרה לו: יעקב אבינו שנדר "וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך" ונתן לו הקב"ה שנים עשר שבטים, שמא הקריב אחד מהם? ולא עוד, הלוא חנה כשהיא נודרת ואומרת "ונתתיו לה' כל ימי חייו" (שמואל א א יא), שמא הקריבה את בנה להקב"ה? כל הדברים האלה אמרה לו, ולא שמע אליה.²⁰ אמרה לו: הניחני ואלך אצל

¹⁴ רמב"ן לא מוכן לקבל שום פירוש חוץ מזה שיפתח פשוט טעה. לא העלאת עולה לא חרם ולא נזירות או פרישות. רמז ברור לדתות שונות בתקופתו של יפתח ואולי גם בתקופתו וסביבתו של רמב"ן ואבן עזרא. ראה שם עוד דבריו החריפים: "ואם הדבר כן, היתה בתו הנוכה על בתוליה ורעייתה עמה כזונות לקלס אתנו, וחם וחלילה שיהיה חוק בישראל לתנות לבת יפתח ארבעת ימים בשנה מפני שלא נשאת לבעל והיתה עובדת את ה' בטהרה". למרות התקפה קשה זו של רמב"ן על אבן עזרא, כדאי לציין שבשיטה זו הלכו פרשנים נוספים: רד"ק, רלב"ג ועוד. ולא ברור מה מבין רמב"ן באשר לסופה של בת יפתח. מה קרה לה? מה פירוש: "ויעש לה את נדרו אשר נדר"?

¹⁵ אנחנו נעים הלוח ושוב בין המדרש לפרשני המקרא (רמב"ן). מדרש זה חוזר לויקרא רבה לעיל, אבל בדגשים משלו, כפי שנראה. ראה במקבילה למדרש זה, מדרש אגדה (בובר) לפרשת בחוקותי פרק כז שהקב"ה "נתן בלבה של בתו שתצא לקראתו, וכל כך למה? כדי שילמדו ממנו כל הנוודים הלכות נדרים שיהיו יודעים היאך נודרים". אבל מה יהיה עם הבת עצמה?

¹⁷ וְאִנְכִי פְצִיטִי פִי אֶל ה' וְלֹא אוֹכַל לָשׁוּב" אומר יפתח. לא אוכל לחזור בי מדברי. אנחנו מקשים על יפתח ופנחס מדיני התרת נדרים, אך באמת, דין זה הוא חידוש גדול שחידשו חז"ל ואין הדברים פשוטים כלל וכלל: "היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו" (מסכת חגיגה פרק א משנה ח). ראה דברינו [התרת נדרים בהלכה](#) וכן [התרת נדרים באגדה](#) בפרשת מטות.

¹⁸ עד כאן, בדומה למדרש ויקרא רבה לעיל, להוציא שמדרש תנחומא דורש את הפסוק: "איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה' ". המשך הדברים הוא שינוי כיוון מהותי של הסיפור עפ"י התנחומא, שהוא מדרש מאוחר יותר, לעומת ויקרא רבה שהוא קדום יותר. בשניהם, אגב, המדרש חותם את פרשנותם לספר ויקרא, ספר הקרבנות. ראה למשל הסיום של התנחומא: "אמר הקב"ה לישראל: אם אתם מביאים לפני ערכים שלכם, אני מעלה עליכם כאילו הקרבנתם נפשותיכם לפני".

¹⁹ ראה שוב במקבילה במדרש אגדה (בובר) כאן: " וכיון שביקש להקריב אותה, היתה בתו אומרת לו: הא אבא, יצאתי לקראתך שמחתי בך שאתה נצחת אויבי ה', ואתה שוחטני? כך כתוב בתורה שיהיו ישראל מקריבין לפני הקב"ה בני אדם? והלא כתוב בתורה: אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם (ויקרא א ב), ולא מבני אדם! אמרה: שוב מזה הדרך כי טעות הוא בידך". אזכור הפסוק מראש ספר ויקרא: אדם כי יקריב מכם קרבן לה' וכו', מלמד שיפתח ובני דורו לא רק טעו בפסוקים החותמים את הספר, בדין ערך נפש וחרמות לה', אלא גם בפסוק הפותח ולא קראו אותו עד סופו. בראש ספר ויקרא, בתחילת דיני הקרבנות באה התורה לעקור את המנהג הקשה של הקרבת בנים ובנות. "אדם כי יקריב מכם קרבן" (כי יקריב, אין זה קרבן חובה אלא נדבה) – "מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן" יביא את קרבנו! האם כל פרשת הקרבנות באה לעקור את עבודת המולך? כך או כך, פרשת בת יפתח עומדת ברקע ספר ויקרא בראשו ובסופו.

²⁰ אזכור חנה הוא קצת תמוה שהרי בת יפתח קדמה לה ונראה שזו פליטת קולמוס של הדרשן. אזכור יעקב גם הוא תמוה, לפחות עפ"י המדרש (בראשית רבה ע), שהרי יעקב נדר והפסיד (את רחל). אירוע אחר שהיא איננה מזכירה, מסביבות לכאורה מובנות, הוא העקידה. המדרש מביא אותו בהמשך ואנו רוצים להתעכב עליו כבר כאן, בשל קשר מעניין נוסף לפרשת השבוע, לתחילתה של הפרשה. ראה ויקרא רבה לה ג שדורש את הפסוק "אם בחוקותי תלכו" ואומר שבניגוד למלכי בשר ודם (רומי) אשר נוהגים לפי הכלל "פְּרָא בְּסִילְיוֹס נּוּמוֹס אַגְרָפוֹס" (המלך אינו כפוף לחוק), הקב"ה כפוף לחוקים שהוא גוזר ומחוקק. ראה בראשית רבה נה ג: "ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם" - רבי אבון פתח: "באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה" (קהלת ח ד). אמר ר' אבון: [משל] לרב שהיה מצוה לתלמידו ואומר לו: אתה משפט והוא מטה משפט, לא תכיר פנים והוא מכיר פנים, לא תקח שוחד, והוא לוקח שוחד. אמר לו תלמידו: רבי, אתה אומר לי: לא תלוה בריבית ואת מלוה בריבית? לך מותר ולי אסור? כתוב: לא תנסו את ה' אלהיכם - והאלהים נסה את אברהם". וכבר הארכנו לדון ברעיון זה בדברינו [פרא בְּסִילְיוֹס נּוּמוֹס אַגְרָפוֹס](#) בפרשת וירא. אלא שהדרשן שלנו אינו יכול לשים בפייה של בת יפתח דברים אלה ולהוסיף לסדרת טיעוניה גם את העקידה. אין לו (לה) אלא פשוטם של פסוקים. בד"כ, מדרש אחד לא נבנה על"ג מדרש אחר. כל אחד דורש ישירות את הכתובים. בת יפתח – לא יכולה, אבל אנחנו, שמכירים את ויקרא רבה ובראשית רבה הנ"ל - יכולים. גם העקידה היא מקור שאפשר להסתמך עליו כנגד הקרבת בני אדם בכלל, ילדים בפרט.

בית דין, שמא אחד מהם ימצא פתח לדברך. שנאמר: "הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים". אמר ר' לוי בן ברכיה: וכי יש אדם יורד על ההרים? והרי עולים על ההרים, אלא מהו וירדתי על ההרים, אלו סנהדרין, שנאמר: "שמעו הרים את ריב ה' (מיכה ו ב).²¹ הלכה אצלם ולא מצאו פתח להתיר את נדרו.²² ועליו אמר הכתוב "גבר רש ועושק דלים מטר סוחף ואין לחם" (משלי כג ג). גבר רש זה יפתח שהיה רש בתורה, גרופות של שקמה היה,²³ "עושק דלים" - שהיה עושק את הדלים, בשעה שהיו אומרים: "אמר נא שבולת ויאמר שבולת" (שופטים יב ו) והיה שוחטו. לפיכך: "מטר סוחף ואין לחם" - שהיה לו מי שיתיר את נדרו, אלא "ואין לחם" - שהעלים הקב"ה מהן את ההלכה שלא ימצאו פתח להתיר את נדרו.²⁴ כיון שלא מצאו פתח להתיר את נדרו, עלה ושחטה לפני הקב"ה.²⁵ ורוח הקודש צווחת: נפשות הייתי מבקש שתקריב לפני? "אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי" (ירמיה יט ה).²⁶ "אשר לא צויתי" - לאברהם שישחוט את בנו, אלא אמרתי לו "אל תשלח ידך אל הנער" ... "ולא דברתי" - ליפתח להקריב לי את בתו. "ולא עלתה על לבי" - שיפול מלך מואב ביד מלך ישראל ויקריב לי בנו בכורו, שנאמר: "ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה" (מלכים ב ג כז).²⁷ מי גרם ליפתח לאבד את בתו? על שלא קרא בתורה. שאילו קרא בתורה לא איבד את בתו, שכתוב: "איש כי יפליא נדר וגו', ואם נקבה היא" (ויקרא כז ד). הרי, "פרי צדיק עץ חיים".²⁸

שבת שלום

חזק חזק ונתחזק

מחלקי המים

²¹ "הרים" הם גם אבות האומה שצופים בנו כל העת (Mount Rushmore). ראה שמות רבה טו כו: "האבות מתפללין עליהן ועושין שלום בין ישראל למקום שנאמר (תהלים עב) ישאו הרים שלום לעם, ואין הרים אלא אבות שנאמר שמעו הרים את ריב ה'". ראה דברינו **זכות אבות** בפרשה זו בשנת תש"ס ושם הבאנו את המדרש בויקרא רבה לו ו: "אם ראית זכות אבות שמטה וזכות אמהות שנתמוטטה לך והטפל בחסדים ה"ד (ישעיהו נד) כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה, הרים אלו אבות והגבעות אלו אמהות ואח"כ וחסדי מאתך לא ימוט". זכות אבות שמטה. ההרים, המנהיגים, הכזיבו - מטו ומשו. כל מה שהיה צריך, זה קצת חסד ושכל ישר של תורה כדי לחלץ את בת יפתח מהמצב אליו נקלעה בשל הנדר הלא-חכם של אביה.

²² עכשיו יש לנו עניין גם עם הסנהדרין! לא רק פנחס ויפתח מתחייבים בדמיה של בת יפתח, אלא גם בית הדין הגדול אליו מצווה התורה ללכת בכל מקרה דין קשה ומופלא, ככתוב בדברים יז ח-ט: "כי יפלא ממך דבר למשפט ... ובאת אל הפהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם". שים לב להקבלה בין: "איש כי יפלא נדר" בפרשתנו ובין: "כי יפלא ממך דבר" בפרשת שופטים. היא הולכת לסנהדרין וכל החכמים שישבו שם לא מצאו לה פתח של היתר ומוצא מהסבך. עמדה הנערה ושאלה: למה?
²³ בתואר "גרופית של שקמה" מכונה גם שאול משום שהיה מנהיג חלש: "אמר ריש לקיש: שאול גרופית של שקמה היה" (ירושלמי מסכת עבודה זרה פרק ב דף מ עמוד ג).

²⁴ קטע זה של המדרש מזכיר לנו את הצד המכוער של מלחמת יפתח בבני עמון, שהסתיימה במלחמת אחים נוראה, בין שבטי ישראל במזרח הירדן ובין שבטי ישראל במערב הירדן, בין מנשה ואפרים, בה נהרגו ארבעים ושניים אלף איש (שופטים יב א-ו). הדרשן רואה באירוע זה, הגם שהוא מסופר לאחר הסיפור עם בת יפתח שמסתיים בפרק יא, המשך לאסונו וסכנותו של יפתח וגם הסבר מדוע אף אחד מחכמי הדור ("הסנהדרין" - "ההרים" בפיסקה הקודמת) לא מצא פתח להתיר את נדרו. מי שלא ידעו להציל בת דוויה אחת, סופם שנהרגו ארבעים ושניים אלף איש בעטים. ועדיין יש לשאול, במה חטאה הבת?

²⁵ וכן הוא בדברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן במדרש בו הקב"ה מראה למשה את מה שעתיד לקרות בארץ אליה הוא מנוע מלהיכנס: "ונתן הקב"ה כוח בעינו של משה וראה כל גבולות ארץ ישראל ... וראה בניינו הראשון ובניינו האחרון ... הראה לו יפתח מקריב בתו לעולה". ראה מדרש זה שם במלואו! משה עומד על ראש ההר ורואה לא רק את בת יפתח מוקרבת לעולה, אלא גם את ההרים, את חכמי הדור, שלא יכולים להציל נערה אחת מישראל! ראה הערה לעיל על האבות הם ההרים. עכ"פ משני מקורות אלה עולה שאכן הקריבו את בת יפתח ממש! ועל כך כבר העיר הרד"ק: "ודברי רז"ל, אם קבלה היא בידם, עלינו לקבלה". ראה שוב הערה 12 לעיל.

²⁶ שלוש פעמים זועק ירמיהו כנגד המעשה הנורא של הקרבת בנים. בפסוק שהמדרש מביא, ראה הפסוק המלא שם: "ובנו את בנות הבעל לשרף את בניהם באש עלות לבעל אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי", בפרק ז פסוק א: "ובנו בנות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנותיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי", ובפרק לב פסוק לה: "ובנו את בנות הבעל אשר בגיא בן הנם להעביר את בניהם ואת בנותיהם למלך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת למען החטיא את יהודה".

²⁷ הנה כי כן, הגענו בסוף לעקידה. אם לא בדבריה של בת יפתח, לפחות בדברי הסיכום של הדרשן. ראה מקבילה לדרשה זו במסכת תענית דף ד ע"א, שם הנוסח קצת שונה: "אשר לא צויתי - זה בנו של מישע מלך מואב, ולא דברתי - זה יפתח, ולא עלתה על לבי - זה יצחק בן אברהם". שים לב להתחלפות מישע ועקידת יצחק ב"אשר לא צויתי". האם נכון לומר שהקב"ה לא ציוה את אברהם לעקוד את בנו? הפסוק בירמיהו "אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי" וכך גם פרשת מישע מלך מואב שמקריב את בנו ובעקבות זה "יהי קצף גדול על ישראל" (סנהדרין לט ע"ב) נדרש במקומות רבים והוא נושא נכבד שיש לדון בו בפעם אחרת.

²⁸ לכל היותר, היה יפתח צריך לתת את דמיה של ביתו כדין הנודר ואומר "ערכה עלי" וכשיטת ר' יוחנן בויקרא רבה לעיל. כך סוגר הדרשן את מעגל דרשתו וחוזר לפסוק במשלי יא ל בו פתח: "פרי צדיק עץ חיים ולקח נפשות חכם" - יותר לחלקו השני מאשר לראשון - "שמתוך שהוא בן תורה הוא לומד היאך לוקח נפשות". כשיטת ר' יוחנן כאמור שניתן היה לפדות בדמים, בשיטה שיכלו פשוט להתיר את נדרו, או אפילו כשיטת ריש לקיש שאין כאן נדר ולא כלום.